

idrak

Dini Araştırmalar Dergisi / Journal of Religious Studies

Cilt/Volume-1 • Sayı/Issue-1 • Haziran 2021

Cilt | Volume: 1 • Sayı | Issue: 1
15 Haziran | June 15, 2021

İmam Mâtürîdî'nin Ulûhiyet Bağlamında Yahudi Teolojisine İlişkin Eleştirileri

Imam Mâtürîdî's Criticism on Jewish Theology in The Context of The Ulûhiyyah

Recep ÖNAL

Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kalam ve İslam Mezhepleri Anabilim dalı, Giresun/Türkiye.

Associate Professor, Giresun University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Studies, Department of Kalam and History of Islamic Sects, Giresun/Turkey.

recep.onal@giresun.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2571-9949

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Arařtırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Date Received: 23 Mart | March 2021

Kabul Tarihi | Date Accepted: 14 Nisan | April 2021

Yayın Tarihi | Date Published: 15 Haziran | June 2021

Atıf | Cite as

Önal, Recep. "İmam Mâtürîdî'nin Ulûhiyet Bağlamında Yahudi Teolojisine İlişkin Eleştirileri". *idrak* 1/1 (Haziran 2021), 95-122.

İntihal | Plagiarism

Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir.

This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

Telif | Copyright ©

Published by Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Giresun University Faculty of Islamic Sciences, 28200, Giresun, Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

İmam Mâtürîdî'nin Ulûhiyet Bağlamında Yahudi Teolojisine İlişkin Eleştirileri*

Öz

İslâm dininde Allah'ın birliği, "tevhid" olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda Kur'an'da Yahudilerin tevhide aykırı anlayışları benimseyip, bu inançtan saptıklarına dikkat çekilmiştir. Kur'an'ın bu yaklaşımı, Müslümanların Yahudiliğe dair bakış açılarının temelini oluşturmuştur. Bu bakımdan Müslümanların, eleştirdikleri konuların başında Yahudilerin ulûhiyet anlayışları gelmektedir. Bu eleştirilerin temel hareket noktası İslam'daki Allah tasavvurudur. Çünkü Kur'an'da hiçbir şeyin Allah'ın dengi ve benzeri olamayacağı, beşerî vasıflarla nitelenilemeyeceği açıkça belirtilmiştir (İhlâs 112/4). İmam Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) Yahudilik eleştirisinin merkezinde de bu ayetler bulunmaktadır. Mâtürîdî'ye göre *beşeriyetin* gerçek ve tek dini, tevhid dinidir. Ancak bu dine inanan kimi topluluklar çeşitli sebeplerle tevhid inancını bozmuşlardır. Bunların arasında Yahudiler de bulunmaktadır. Onların yaptığı tahrifin en önemli göstergesi de antropomorfik Tanrı anlayışlarıdır. Buna göre Yahudilik, öz itibarıyla tevhid inancına dayalı bir din iken zamanla tahrife uğrayarak, bu özden uzaklaşmıştır. Bu bakımdan Allah, tevhid dinini aslına döndürmek için peygamberler göndermiştir. Bütün peygamberler, insanları sadece Allah'ı birlemeye ve ibadeti sadece O'na has kılmaya çağırılmışlardır. Bu inancı aslına uygun şekilde koruyan tek toplum ise Müslümanlardır. Bu nedenle Mâtürîdî, tevhid inancını tahrif eden Yahudileri tenkid edip, ulûhiyet anlayışlarındaki sapmalarını ispata çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Yahudilik, Ulûhiyet, Tevhid, Mâtürîdî

Imam Mâtürîdî's Criticism on Jewish Theology in The Context of The Ulûhiyyah

Abstract

The unity of God in the Islam is defined as "tawhîd". In this respect, in the *Qur'ân* it is mentioned that Jews deviated from this belief and developed an understanding of god which is contrary to the monotheism. This approach of the *Qur'ân* has formed the basis of Muslims' perspectives on Judaism. In that regard, the main issue that Muslims criticize is the Jews' perception of god. Clearly, the main point of these criticisms is the belief of Allah as one and only true God in Islam as it is clearly stated that nothing is equal to Him in some Qur'anic verses (al-Ikhlâş 112/4). The same verses underlie the focus of Mâtürîdî's (d. 333/944) criticism on Judaism. According to Mâtürîdî, the true and only religion of humanity is the religion of tawhîd. However, some communities that were the followers of this belief distorted the belief of tawhîd for various reasons. Jews are among these distorters. Mâtürîdî criticizes the Jews who distorted the tawhîd in their religion and he tries to prove deviations in Jews' perception of god.

Keywords: Islam, Judaism, Ulûhiyyah, Tawhîd, Mâtürîdî

* Bu makale, 02-03 Kasım 2018 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Uluslararası İmam Maturidi ve Te'vilatü'l-Kur'an Sempozyumu'nda "sözlü bildiri" olarak sunulan tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Giriş

Müslümanlar ve Yahudiler arasında yaşanan teolojik tartışmalarda ve reddiye geleneğinde Müslüman bilginlerin Yahudilere yönelttikleri eleştiri konularının başında şüphesiz ulûhiyet anlayışları gelmektedir. Allah'ın mutlak birliğini savunan Müslüman bilginleri bu tutuma sevk eden etkenlerin başında ise Yahudi kutsal kitaplarında antropomorfik (insanbiçimci) niteliklerin Allah'a nispet edilmesi gelmektedir. Bunun yanı sıra İslam'ın takdim ettiği Allah tasavvuru da önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü Kur'an'da geçen "Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."¹; "Hiçbir şey O'nun misli değildir."² gibi ayetler Allah'ın hiçbir beşerî vasıfla nitelendirilemeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Bu nedenle başta İmam Mâtürîdî olmak üzere birçok Müslüman bilgin, tevhid inancını bütün ilhî dinlerin vazgeçilmez temel unsuru kabul edip, aklî açıdan temellendirerek Yahudileri bu inancı tahrif edip, buna aykırı anlayışlar benimsemeleri nedeniyle çeşitli açılardan eleştirmişlerdir.

Mâtürîdî'nin Yahudilere yönelik eleştirilerinin daha iyi anlaşılması bakımından önce Yahudilerin Tanrı tasavvurları hakkında genel bilgi verilecek, daha sonra Mâtürîdî'nin konuya ilişkin tenkitleri ele alınacaktır.

Yahudilik, semitik ve ilâhî kökenli dinlerin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam) en kadîm olanıdır. Semitik dinlerin en temel unsuru ise Tanrı inancı oluşturmaktadır.³ Bu bakımdan Yahudi inanç esaslarının temeli bu inanca dayanmaktadır. Ayrıca Yahudilerin kutsal kitaplarında üzerinde durulan en önemli husus da Tanrı'nın birliğidir.⁴ Kitâb-ı Mukaddes'te Tanrı'yı ifade etmek için birçok isim zikredilmektedir. Fakat bunlar arasında en önemli olanı Tanrı'nın özel ismi olarak kullanılan YHVH (Yehova)'dır.⁵ Yehova ismi, yüklen-

1 İhlâs 112/4.

2 Şûrâ 42/11.

3 Fuat Aydın, *Dinleri Tarihinde Okumak* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 47.

4 Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2002), 3/715; Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri* (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 171.

5 Yahudilikte Tanrı için kullanılan isimler ve YHVH kelimesinin anlam ve önemi için bk. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/718-719; Fuat Aydın, "Bir Sessizliğin ya da Yhv'nin Tarihi", *Usûl 2* (2004), 103-128; Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2008), 80.

diği sıfatlar itibariyle İslam'daki Allah lafzından oldukça farklı olup, onun yerini karşılamamaktadır. Öyle ki Yehova'ya verilen sıfatlar aşağıda ayrıntılı olarak görüleceği üzere bazen hata yapan, bazen verdiği emirlerden pişman olan, bazen de Hz. Ya'kûb ile güreş tutan bir tanrıyı ifade etmektedir. Bununla birlikte her ne kadar Yahudilikle ilgili metinler ve bunların şerhleri, teccîme (Tanrı'yı cisimleştirmeye) meyilli olup, bu konuda aşırılık arz etse de mutedil Yahudilik'te Tanrı'nın yüceliği ve kutsiyeti kendisini gösterir.⁶ Nitekim en kutsal Yahudi kaidelerinden biri olan ve her dindar Yahudi tarafından günün değişik zamanlarında tekrarlanmakta olan "Dinle ey İsrâil! Tanrımız rab bir olan rabdir"⁷ pasajı Tanrı'nın birliği konusundaki titizliği göstermesi bakımından önemlidir.⁸ Dolayısıyla Yahudiliğin ulûhiyet anlayışının temelini oluşturan unsurun, Tanrı'nın varlığı ve birliği olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Yahudilerin ulûhiyet anlayışına genel olarak bakıldığında ise biri aşkın diğeri beşerî Tanrı olmak üzere iki farklı inanın varlığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni de Tanah'ta iki farklı yaklaşımı da destekleyen ibarelerin yer almasıdır. Sözelimi "Tanrı birdir",⁹ "her şeye gücü yetendir (kâdirdir)",¹⁰ "âlemlerin yaratıcısı ve sahibidir",¹¹ "her şeyi bilir",¹² "bütün varlıkların rabbidir, O görülmez",¹³ "O'nun resim ve heykeli yapılmaz",¹⁴ "çok sabırlıdır ve inayeti büyüktür",¹⁵ "yücedir, cebbarıdır."¹⁶ şeklinde geçen ayetler Tanrı'nın aşkın olduğunu gösteren ifadelerdir. Ancak Tanrı'nın birliği konusunda son derece titizlik gösteren, O'nu takdis ve tenzihde bulunan bu ifadelere rağmen, ikinci yaklaşımı destekler mahiyette Tanrı, bazen antropomorfik/beşerî niteliklere sahip bir varlık olarak da takdim edilmektedir.

6 Hasan Hüseyin Tunçbilek, "İslâm'ın Dışındaki Monoteist Düşünce ve İnançlarda Ulûhiyet Anlayışı", *MARİFE* 3/1 (Bahar 2003), 128.

7 Kitabı Mukaddes (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1997), Tes. 6: 4.

8 İsrail Shahak, *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*, çev. A. Emin Dağ (İstanbul: Anka Yayınları, 2004), 72; Reuven Firestone, *Yahudiliği Anlamak: İbrahim'in Çocukları*, çev. Çağlayan Erendağ vd. (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2004), 88.

9 Çık. 20: 2-3; Tes. 6: 4, 5.

10 Tek. 17: 1; Nah. 1: 4.

11 Tek. 1: 1; Çık. 20: 11.

12 Mez. 139: 1-4.

13 Çık. 33: 20-23.

14 Çık. 20: 4.

15 Mez. 145: 8.

16 Mez. 145: 11.

Örneğin aynı kutsal metinde Tanrı, “kendisini kan dökücü, yakıp yıkmayı, Yahudi düşmanlarından intikam almayı seven”;¹⁷ “insanı yarattığından dolayı pişman olan ve üzüntü duyan”;¹⁸ işitme,¹⁹ koklama²⁰ ve dokunma duyuları bulunan;²¹ ağza,²² dudaklara, dile,²³ ele ve pazuya²⁴ sahip olan” bir varlık olarak tanımlanmaktadır. Yine benzer şekilde Tanrı'nın âlemi altı günde yarattıktan sonra yorulup, Cumartesi günü iş bittikten sonra istirahata çekildiği,²⁵ Hz. Ya'kûb ile güreşip, ona yenildiği ve bu nedenle Hz. Ya'kûb'un “İsrâil” adını aldığı ifade edilmektedir.²⁶ Hâlbuki yukarıda geçtiği üzere Tanah'ta Tanrı'yı her şeyden üstün tutan ve hiçbir şeye benzemediğini ifade eden ayetler de mevcuttur.

1. Mâtürîdî'nin Ulûhiyet Bağlamında Yahudilere Yönelttiği Temel Eleştirileri

Mâtürîdî'ye göre, ilâhî dinlerin temelini tevhid merkezli inanç esasları oluşturmuştur. Bu inançları Allah'tan geldiği şekliyle koruyan din sahipleri “Hanif” veya “Müslüman”; koruyamayan ve tahrif eden din sahipleri ise “Ehl-i Kitap” ismini almaktadır. Bu anlamda Mâtürîdî, Ehl-i Kitap terimini ilâhî vahye mazhar olan, tevhid, kitap, nübüvvet ve ahiret gibi konularda bilgileri olan fakat kendilerine vahyedilen tevhid inancını çeşitli sebeplerle tahrif eden Yahudi ve Hıristiyanları ifade etmek için kullanmıştır.²⁷

Mâtürîdî, Ehl-i Kitap olarak değerlendirdiği Yahudileri, Tanrı'nın mutlak birliği (tevhid inancı) ilkesinden ve tenzih prensibinden hareketle ulûhiyet anlayışları konusunda eleştirmiştir. Ona göre her ne kadar Yahudilik temelde vahiy kaynaklı olup tektanrıcılığa

17 Çık. 12: 12; Yas. 7: 1-2; 20: 12-17.

18 Tek. 6: 5-7; 8: 21.

19 Say. 11: 1.

20 Tek. 8: 21.

21 Eyü. 19: 21.

22 Yşa. 1: 20; 11: 4.

23 Yşa. 30: 27.

24 Yşa. 62: 8; 65: 2.

25 Yahudi şeriatında bundan dolayı Sebt (Şabat) günü çalışmak yasaklanmıştır. Tek. 2: 1-3; Çık. 31: 14-17.

26 Tek. 32: 22-30; 45: 9-18. Krş. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/651-652, 790; Firestone, *Yahudiliği Anlamak*, 82-83.

27 Detaylı bilgi için bk. Recep Önal, *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 93 vd.

dayalı bir din olsa da çeşitli faktörlerin etkisi sonucu tevhid inancından uzaklaştırılarak tahrif ve tebdîle uğramış bir dindir.²⁸ Bunun en önemli göstergesi de Yahudilerin antropomorfik (insanbiçimci) karaktere bürünmüş bir Tanrı anlayışını kabul etmeleridir.²⁹ Bu nedenle Mâtürîdî'ye göre Yahudiler ulûhiyet konusunda teşbîhe³⁰ düşerek iki açıdan aşırıya kaçmışlar ve tevhid inancını tahrif etmişlerdir. Bunlardan ilki, Yahudilerin Tanrı'yı beşerî özellikler ile vasıflandırmaları, diğeri de O'na oğul isnadında bulunmalarındır.³¹ Mâtürîdî, bu kanaate muhtemelen Kur'an'dan³² ve Yahudilerin kutsal kitaplarında Tanrı'ya isnad edilen beşerî sıfatlardan hareketle ulaşmıştır.³³ Tevrat'ta yer alan teşbîh, temsil ve şirk ifadeleri sadece Mâtürîdî'nin değil, diğeri İslâm âlimlerinin de aynı kanaate varmalarına neden olmuştur.

İslam âlimleri, Tevrat'taki ifadelerden hareketle Yahudilerin kendi dinlerini ve kutsal kitaplarını tebdil ve tahrif ettikleri sonucuna varmışlardır. Eleştirilerinin büyük bir kısmını da antropomorfik Tanrı tasavvurlarına ve teşbîh anlayışlarına yöneltmişlerdir. Bu eleştiriler karşısında Yahudi âlimleri, teşbîh anlayışını kabul etmemiş, aksine Tevrat'ta teşbîh ifade eden pasajları Yunan felsefesinden yararlanarak tevil etmeye çalışmışlardır.³⁴ Bunu ilk başlatan da Yahudilerin ilk filozofu kabul edilen İskenderiyeli Philon (MS. 50) olmuştur. O, din ve felsefeyi, vahiy ve aklı, hikmet ve kelâmı uzlaştırmaya teşebbüs

28 Bk. Önal, "Mâtürîdî'nin Yahudilerle Polemiği: Tahrif Bağlamında Kutsal Kitap İnançlarına Yönelik Eleştirileri", *İslami Araştırmalar* 27/3 (2016), 333-352.

29 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2009), 150-151.

30 Teşbîh, ma'budu insana yaklaştırmak, insan ile ma'bud arasında yakınlık-benzerlik nitelikleri olduğunu göstermek, insan hakkında düşünülen her şeyi ma'bud için de düşünmek ve ona izafe etmek anlamlarını ifade eden bir kavramdır. Bk. Muhammed el-Behiy, *İslam Düşüncesinin İlahi Yönü*, çev. Sabri Hizmetli (İstanbul: Fecr Yayınları 1992), 76.

31 Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 150-151.

32 Bk. Âl-i İmrân 3/181; el-Mâide 5/64; et-Tevbe 9/30.

33 Bk. Tekvin, 6: 5-7; 8: 21; 32: 22-30; 45: 9-18; Çıkış 12/: 2; Yasa'nın Tekrarı 7: 1-2; 20: 12-17; Sayılar 11: 1; Eyûb 19: 21; İşâyâ 1: 20; 11: 4; 30: 27; 62: 8; 65: 2.

34 Müslüman kelâmcılar ile Yahudi âlimleri arasında geçen konuyla ilgili tartışmalar için bk. H. Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefeleri*, çev. Kasım Turhan (İstanbul: Kitapevi, 2001), 61-83.

etmiştir.³⁵ Bu nedenle o, Yahudi inanç esaslarını belirleyen ilk kişi olarak kabul edilmiştir.³⁶

Bunun dışında İslâm dünyasında yetişen Ebû Eyyûb Süleymân b. Yahyâ b. Cebrol (ö. 450/1058) ve Mûsâ b. Meymûn (ö. 602/1205) gibi birtakım Yahudi din âlimi ve filozofları da Philon'un yolunu devam ettirmişlerdir. Bu Yahudi âlimleri, Tanah'taki antropomorfik ifadelerin hakikî değil, mecazî anlamda algılanması gerektiğini ileri sürerek Tevrat'ta yer alan Tanrı ile ilgili bütün beşerî sıfatları te'vil etmişlerdir.³⁷ Örneğin ünlü Yahudi bilgini Mûsâ b. Meymûn, Allah ile mahlûkat arasında asla bir benzerlik bulunmadığını, Allah'ın cisim olmadığını, cisim olduğunu çağrıştıran anlamları ondan nefyetmek gerektiğini, çünkü Tevrat'ın "Öyleyse Tanrı'yı kime benzeteceksiniz? Neyle karşılaştıracaksınız onu? Beni kime benzeteceksiniz, diyor kutsal olan."³⁸ ve "Senin benzerin yok ya rab."³⁹ şeklindeki ayetleriyle teşbîhi nefyettiğini söylemiştir.⁴⁰ Günümüzdeki Yahudi bilginleri de Tevrat'ta geçen antropomorfik tasvirler konusunda İbn Meymûn'un bu yaklaşımını devam ettirmişlerdir.⁴¹ Onlara göre de Tevrat'ta geçen bu tasvirler, Tanrı bilgisini insan anlayışına yaklaştırmak ve insan zihninin algılamada zorlanacağı felsefî fikirlerin anlaşılması hususunda ilk devir insanlarına yardımcı olmak için kullanılmıştır.⁴² Çünkü Tanrı'ya atfedilen bu vasıflar insanların, Tanrı'nın varlığını idrak etmeleri sonucu içlerinde uyanan insanî duygularını temsil etmektedir. Aynı zamanda O'nun gerçek vasıflarını oluşturmadığı gibi bu vasıflar gerçekte insanların tasvir etme yeteneğinin de ötesindedir.⁴³

35 Francine Kaufmann vd. "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*, haz. Mehmet Aydın (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2000), s. 100; Kürşat Demirci, *Dinler Tarihinin Meseleleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 17.

36 İsmail Taşpınar, *Duvarın Öteki Yüzü* (İstanbul: Gaye Kitapevi, 2003), 146.

37 Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/66-67; Karen Armstrong, *Tanrının Tarihi*, çev. Oktay Özel vd. (Ankara: Ayraç Yayınları, 2008), 301-303; Tunçbilek, "İslâm'ın Dışındaki Monoteist Düşünce ve İnançlarda Ulûhiyet Anlayışı", 131.

38 Yşa. 40: 18, 25.

39 Yer. 10: 6.

40 Ebû İmrân Mûsâ b. Ubeydillâh el-İsrâîlî b. Meymûn, *Delâletü'l-Hâirîn*, nşr. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974), 86, 136. Ayrıca bk. Wolfson, *Kelâm Felsefeleri*, 67-69.

41 Firestone, *Yahudiliği Anlamak*, 82-82; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/66-67.

42 Hidayet Işık, *Âmirî'ye Göre İslam ve Öteki Dinler* (İstanbul: İz Yayınları, 2006), 71.

43 Firestone, *Yahudiliği Anlamak*, s83.

İmam Mâtürîdî, Yahudilere ilişkin ulûhiyet eleştirisinde onların teşbîh anlayışı üzerinde durmuş, bu çerçevede Allah'a oğul isnad etmeleri, O'nun hakkında uygunsuz konuşmaları ve O'nu açıkça görmek istemeleri şeklinde tezahür eden Tanrı anlayışlarını çeşitli açılardan eleştirmiştir. Ayrıca konuyla yakından ilgisi olması bakımından Yahudilerin din adamlarını da rab edindiklerine dikkat çekmiş, bu tutumlarını tevhid inancından sapma olarak değerlendirip tenkid etmiştir.

1.1. Allah'a Oğul İsnadında Bulunmaları

İmam Mâtürîdî, Allah'ın oğul sahibi olduğuna inananları üç grupta mütalaa eder. Bunlardan birincisi, Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğuna inanan Yahudiler; ikincisi İsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia eden Hıristiyanlar; üçüncüsü de meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyen Arap müşrikleridir.⁴⁴ Ona göre Ahzâb 33/57. ayeti⁴⁵ Allah'a uygun düşmeyecek nitelemelerde bulunan bu üç grup hakkında inmiştir.⁴⁶ Bu bağlamda Mâtürîdî, Yahudilerin ve Hıristiyanları ulûhiyet konusunda aşırıya gitmekten kurtulamadıklarına dikkat çeker. Bu aşırılıktan kastın da her iki zümrenin dinde konulan sınırları aşarak Allah'tan başkasına ilâhlık ve rablik nispet etmeleri, bu çerçevede gerek peygamberlerini gerek dinî şahsiyetlerini tanrısal mertebeye çıkararak Hz. Üzeyir ve Hz. İsâ'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia etmeleri olduğunu belirtir.⁴⁷ Bununla birlikte Mâtürîdî, Yahudi ve Hıristiyanları Arap müşrikleri ile kıyaslayarak aralarında fark bulunduğuna dikkat çeker ve bu görüşüne de "*De ki: "Ey Ehl-i Kitap! Hakkın dışına çıkarak dininizde aşırı gitmeyin..."*"⁴⁸ ifadesini delil gösterir. Buradan hareketle, Yahudi ve Hıristiyanların geçmiş nebîlerin ve resûllerin dini üzere olduklarını iddia ettiklerini, bu iddiaları nedeniyle Allah Teâlâ'nın "...*Dininizde aşırıya gitmeyin*" buyurarak onların dinlerindeki aşırılıklarına dikkat çektiğini ve bunu yapmaktan onları yasakladığını belirtir. Buna karşılık Mâtürîdî, müşriklerin takip ettikleri bir dini, ilâhî kaynaklı bir

44 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, V, 162; 11: 381.

45 Ayetin meali şöyledir: "Şüphesiz Allah ve Resûllullah'ı incitenlere, Allah dünya ve ahirette lanet etmiş ve onlara aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır."

46 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlât*, ed. Bekir Topaloğlu vd. (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2004-2010), 11/381-382.

47 Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 6/329, 340, 344-345; *Kitâbü't-Tevhîd*, 151.

48 el-Mâide 5/77. Ayrıca bk. en-Nisâ 4/171.

kitabı ve iman ettikleri bir peygamberi olmadığını, bu nedenle söz konusu ayette geçen ifadenin muhataplarının müşrikler değil, Ehl-i Kitap olduğunu belirtir.⁴⁹

Kur'an'da Yahudilere ilişkin en önemli tenkid konularının biri, Allah'a oğul isnad edilmesidir. Onların bu isnadı, Kur'an'da "*Yahudiler dediler ki: Üzeyir Allah'ın oğludur...*"⁵⁰ şeklinde açıkça belirtilmiştir. Mâtürîdî de konuyla ilgili eleştirilerini Kur'an'ın vermiş olduğu bu veriler doğrultusunda yöneltir. Mâtürîdî, Yahudilerin antropomorfik tanrı anlayışlarını eleştirirken Üzeyir'in kimliği hakkında herhangi bir bilgi vermez, Allah'a oğul isnad etmenin aklî ve naklî açıdan imkânsızlığını ispatlamaya çalışır. Mâtürîdî'nin konuya ilişkin eleştirilerine geçmeden önce Yahudilerce Ezrâ olarak bilinen Üzeyir'in Yahudi tarihindeki yeri ve önemi hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bazen Malaki olarak da isimlendirilen Ezrâ, Yahudi din ve tarihinde önemli bir isimdir. O peygamber değildir; fakat peygamberden de öte bir konuma sahiptir.⁵¹ Hatta Yahudi kaynaklarında (Talmud'da) Ezrâ için: "*Şayet Musa, ondan önce gelmiş olmasaydı, Ezrâ Tora'nın vahyine muhatap olabilirdi*" denmekte,⁵² Mûsâ'dan sonra ikinci Mûsâ kabul edilecek kadar kendisine önem atfedilmekte ve "Yahudiliğin babası" olarak isimlendirilmektedir.⁵³ Ezrâ, Babil sürgünü sonrasında cemaatin başında Kudüs'e döndükten sonra Yahudi tarihinde ön plana çıkmıştır. Onu Yahudiler için değerli kılan en önemli özelliği de İsrail topraklarında yaşayan Yahudiler arasında sözlü yorumu ile birlikte tamamen unutulmuş Tevrat'ı yeniden bir araya getirmesidir. Bu nedenle o, "Tevrat'ın usta yazıcısı" (sofer)⁵⁴ olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵ Ayrıca Yahudi kutsal kitaplarında Ezrâ, Babil sürgünü sonrasında İsrailoğullarının Kudüs'e geri dönmelerini sağlayan, onların dinî ve siyâsî liderliğini yapan bir şahsiyet olarak da tasvir edilmiştir.⁵⁶ Günümüz Yahudilik düşüncesini ana hatları

49 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 4/283-284. Ayrıca bk. *Te'vîlât*, 4/117-118.

50 et-Tevbe 9/30.

51 Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2002), 127.

52 Kaufmann vd., "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", 99.

53 Ali Osman Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi: Yahudiliğin Mimarı Ezra* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2007), 135.

54 Sofer, Tora'yı yazan ve bu iş için özel olarak eğitilmiş kişiye verilen bir unvandır. Bk. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/631.

55 Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, 127.

56 Bk. Ezr. 1-10. Krş. Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 1/170-171.

ile ilk sistematize eden Ezrâ,⁵⁷ Yahudiliğin gerçek kurucusu kabul edilir.⁵⁸

İslam kaynaklarında ise genel olarak Ezrâ'nın Hz. Üzeyir olduğu düşünülmektedir. Kur'an'da, her ne kadar Yahudilerin Allah'ın oğlu olarak kabul ettikleri kişinin Hz. Üzeyir olduğu bildirilse de onun hakkında açıklayıcı bilgi sunulmamaktadır.⁵⁹ Müslüman bilginlerin Hz. Üzeyir hakkında verdikleri bilgilerin Ezrâ'ya işaret ettiği görülmekle birlikte, Yahudilere ait olduğu belirtilen bu inancın temelleri konusunda farklı iddialar da ileri sürülmüştür. Bu iddialardan birine göre, Hz. Üzeyir şifâî yolla gelen Tevrat'ı unutulmaya yüz tuttuğu bir sırada derlediği için Yahudiler kendisine insanüstü bir varlık gözüyle bakarak, onun Allah'ın oğlu olduğunu kabul etmişlerdir. Bir diğer iddiaya göre de öteden beri hak yoldan sapanlar, kutsal tanıdıkları kimseleri, peygamberlerini veya liderlerini Allah'ın oğlu sanırlardı. Dünyanın birçok yerinde bu inancın izlerini görmek mümkündü. Mesela müşrikler de melekleri Allah'ın kızları olarak kabul ediyorlardı. İşte muhtemelen bu inanç, putperestlikten Yahudiliğe hatta oradan da Hıristiyanlığa geçmişti. Bu hususta ileri sürülen bir başka iddia da söz konusu inancın Hz. Peygamber zamanındaki bazı Tevrat metinlerine dayandığı şeklindedir.⁶⁰ Yahudi asıllı bir araştırmacı olan Simon Szysman, Üzeyir'in Ezrâ olduğunu kabul etmektedir. O, bu konuda İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) naklettiği, "Yahudiler arasında yalnızca Yemen tarafında yaşayan Sadûkiler 'Üzeyir, Allah'ın oğludur' derlerdi" şeklindeki ifadesinin dayanağının, Kur'an dışında, başka tarihî kaynaklar da olabileceğini söylemektedir.⁶¹

Diğer taraftan Kur'an'ın Yahudilerin bu inancı hakkında verdiği bilgiler günümüz Yahudi kutsal kitapları ve tarihi kaynakları ile kıyaslandığında çelişki gibi görünmektedir. Zira Yahudi kaynaklarında Ezrâ'nın Allah'ın oğlu olarak yüceltildiğine ya da ilâhlaştırıldığına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Günümüzde, onu ilâhlaştıran Ya-

57 Ezra'nın tarihsel ve dinsel kimliği hakkında detaylı bilgi için bk. Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 45-58; Kurt, *Erken Dönem Yahudi Tarihi*, 135-230.

58 Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Konya: Vadi Yayınları, 1998), 124.

59 et-Tevbe 9/30.

60 Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2000), 30-31.

61 Osman Güner, *Resulullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 1997), 178.

hudi cemaatinin varlığı da bilinmemektedir.⁶² Yahudilik üzerinde yaptığı çalışmalarla bilinen günümüz araştırmacılarından Baki Adam, bu durumu açıklamak için Hicaz Yahudilerinin inançlarına dikkat çekmektedir. Ona göre, Yahudi mistisizminin temelini oluşturan Merkabah (ilâhî taht) mistisizmde önemli bir yeri olan Enohiyan literatürü Hicaz Yahudilerinin inancının belirlenmesinde önemli bir paya sahiptir. Merkabah mistisizminin temel figürü ise Metotron denilen baş melek olup, Tanrı'dan sonra gelen ikinci Tanrı (Yahve) olarak tanımlanır. Aynı zamanda Metotron, Tevrat'ın Tekvin kitabında sözü edilen Yared oğlu Enoh'tur. Enoh, Tanrı'nın oğlu ve onun sağ elidir. İnsanî bir yöne sahip olup Tanrı ile insanlar arasındaki tek aracı konumundadır. Bu bilgilerden hareketle Baki Adam, Hicaz Yahudilerinin "Tanrının yardımcısı" anlamında Enoh'u, Hıristiyanların Hz. İsa'yı niteledikleri gibi Tanrı'nın oğlu olarak nitelendirdiklerini, dolayısıyla Kur'an'da sözü edilen Üzeyir'in Ezrâ değil Enoh olduğunu ileri sürerek problemi çözmeye çalışmaktadır.⁶³

Netice olarak tüm bu tartışmaları bir tarafa bırakırsak Ehl-i Kitap kapsamında değerlendirilen Yahudi ve Hıristiyanların kimi zaman Allah'ı insana kimi zaman ise insanı Allah'a benzetmeleri dolayısıyla insanbiçimci tanrı anlayışlarının, Hz. Muhammed'den önce tevhid inancından sapma olarak kendini gösterdiği bir gerçektir. O halde Yahudiliğin dinî, millî ve siyasî tarihinde önemli bir yeri olan Ezrâ'nın, bazı Yahudi gruplarınca Kur'an'da da ifade edildiği üzere "Allah'ın oğlu" diye anılması ve ona bu şekilde inanılmasının tabii olduğunu söylemek mümkündür.

Yahudilerin bu çarpık ulûhiyet anlayışları gerek Kur'an gerekse Müslüman kelimacılar tarafından şiddetle reddedilip tenkid edilmiştir. İlk dönem kelimacılar olan Mâtürîdî de eserlerinde dinlerdeki bu sapma ve aşırılıklara dikkat çekmiş ve onlara eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre Yahudilerin çarpık ulûhiyet anlayışlarının en bariz örneği Allah'a çocuk isnad etmeleridir. Bunun temel sebebi Yahudiler'in Allah'ı maddeci bir zihniyetle anlamaya ve değerlendirmeye ça-

⁶² Baki Adam "Müslümanların Yahudilere Yöneltiltiği Teolojik Eleştiriler", *Dinler Tarihi Araştırmaları* 4 (2004), 110.

⁶³ Bu konuda yapılan tartışmalar için bk. Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, 45-58.

lışmalarıdır. Bu nedenle onlar Allah'ı gereği gibi anlayamayan bir topluluktur. Şayet durum böyle olmasaydı, onlar Allah'a oğul isnadında⁶⁴ bulunmazlardı.⁶⁵ Ayrıca Mâtürîdî, bu isnadları sebebiyle Yahudilerin yaratılmış olanı Allah'a nispet ettiklerini, bu nedenle de müşebbihe olduklarını belirtir.⁶⁶ Bu bağlamda o, Yahudilerin Allah'ı insan şeklinde düşünerek Hz. Peygamber'e geldiklerini, yaratılmışlara has olan sıfatlarla O'nu tarif etmeye çalıştıklarını; bunun üzerine Allah Teâlâ'nın da onlara cevap niteliğinde; *"Allah'ın kadrini gereği gibi bilemediler. Yeryüzü kıyamet gününde bütünüyle O'nun elindedir. Gökler de O'nun kudretiyle dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzaktır, yücedir"*⁶⁷ ayetini indirdiğini söyler.⁶⁸

Diğer taraftan Mâtürîdî, Yahudilerin Allah'ın birliğine inandıklarını iddia ettiklerine fakat gerçekte *"Üzeyir Allah'ın oğludur"*⁶⁹ ayetinde belirtildiği gibi oğlu olan bir Allah'a iman ettiklerine dikkat çeker. Böylesi bir imanın tevhid dininin gerekli gördüğü ulûhiyet anlayışını yansıtmadığını, bu nedenle onların mü'min olmadıklarını ve imanlarının da Allah katında geçerli olmayacağını önemle vurgular.⁷⁰

Mâtürîdî, *"Üzeyir Allah'ın oğludur"* şeklindeki iddianın ne zaman söylendiğine de temas eder. Ona göre bu iddia, Hz. Peygamber'in döneminde yaşayan Yahudiler değil de daha önceden yaşamış olan Yahudiler tarafından söylenmiştir. Mâtürîdî, bu durumu aynı zamanda Hz. Peygamber'in nübüvvetine delil olarak kullanır. Bu çerçevede, Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilerin bu iddianın daha önceki Yahudiler tarafından dile getirilmiş olduğunu bildiklerini, ancak bu gerçeği bildikleri halde gizlediklerine dikkat çeker.⁷¹ Zira ona göre Allah Teâlâ, onların gizlemiş olduğu bu bilgiyi peygamberine bildirmiş, Hz. Peygamber de hem onların hem de öncekilerin ne dü-

64 Bk. et-Tevbe 9/30.

65 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12/367.

66 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/345.

67 ez-Zümer 39/67.

68 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12/367. Ayrıca bk. *Te'vilât*, 10/58.

69 et-Tevbe 9/30.

70 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/329.

71 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/344-345. Mâtürîdî'nin bu tespiti isabetli görünmektedir. Zira konuyla ilgili Tevbe 9/30. ayet Medine'de Yahudilerin arasında okunduğu halde buna itiraz etmemeleri ya da onu yalanlamamaları, bunu bildiklerini göstermekte ve Mâtürîdî'nin bu görüşünü de desteklemektedir.

şündüklerini ve neyi gizlediklerini Allah'ın haber vermesiyle bilmiş ve gizledikleri bu gerçeği onlara açıklamıştır. Hz. Peygamberin, bu gizlenen gerçeği açığa vurması ve geçmişten haber vermesi onun risâletinin doğruluğuna delalet etmektedir.⁷²

Mâtürîdî'ye göre Yahudilerin Allah'a çocuk isnat etmeleri kendilerinin uydurdukları, yani herhangi bir semavî kitaba dayanmayan çarpık bir ulûhiyet anlayışının ifadesidir. Mâtürîdî, bu konuda ne Yahudilerin ne de atalarının hiçbir bilgisi ve delillerinin bulunmadığını ve bu sözlerinin büyük bir iftira ve yalandan başka bir şey ifade etmediğini belirtir.⁷³ Hatta Allah Teâlâ'nın "*Rahmân'a çocuk isnat etmelerinden dolayı neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir.*"⁷⁴ ayetini, onların Allah'a ilişkin bu iftiralarının ne kadar çirkin olduğunu ifade etme ve onlara bir cevap verme niteliğinde indirdiğini söyler. Mâtürîdî'ye göre, ayette iddia sahiplerinin en sağlam olarak bildikleri göğün delinmesi, yerin yarılması ve dağların yıkılması örnek verilmeyle onların ne kadar çirkin bir davranışta ve iddiada bulduklarına dikkat çekilmektedir.⁷⁵

Diğer taraftan Mâtürîdî, genel itibariyle etimolojik bir tahlil yaparak Allah'a çocuk isnad edenlerin iddialarını iki açıdan değerlendirmeye tabi tutar ve böylece temelden ilkesel olarak bunları reddeder. Ona göre, Kur'an'da zikredilen "*Allah bir çocuk edindi.*"⁷⁶ ifadesi ya hakiki anlamda ya da çocuğun mertebesi ve üstünlüğüne işaret etmek için mecaz anlamda kullanılmıştır.⁷⁷ Burada gerçek anlam kastedilmişse, bu Allah için söz konusu olamaz. Çünkü Allah Teâlâ her bakımdan çok zengindir, göklerde ve yerdeki her şey O'nundur. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Kimseyi doğurmamış, kimseden de doğmamıştır. Nitekim bu gerçek Allah Teâlâ tarafından İhlâs suresinde "*doğurmamış ve doğmamıştır*" şeklinde ifade edilmiştir.⁷⁸ Buna ilaveten Mâtürîdî, aklî delillere de başvurarak, Allah'a çocuk isnad etmenin yanlışlığını ispata çalışır. Bu bağlamda görünür âlem-

72 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/345.

73 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/345-346.

74 Meryem 19/88-89.

75 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/169 vd.

76 Bk. et-Tevbe, 9/30; Yûnus 20/68; en-Nahl 16/57.

77 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/85-86.

78 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/85. Ayrıca bk. Topaloğlu, *Te'vilâtü'l-Kur'an'dan Tercümeleler*, s. 97.

de çocuk sahibi olma sebeplerine dikkat çeker. Ona göre bir kişi ya duyduğu bir ihtiyaçtan ya kendisine galip gelen şehvetinden yahut da korktuğu bir kişiye karşı çocuğunun yardımına ihtiyaç duymasından dolayı çocuk sahibi olmak ister. Bu üç durumun hiçbiri Allah için düşünülemez. Zira yerde ve gökte olanların ve bu ikisi arasında bulunanların hepsi Allah'a aittir ki bu durumda hepsi O'nun kuludur. Bu nedenle de O'nun, çocuk edinmeye ihtiyacı yoktur. Çünkü O, çok zengindir. Yerdeki ve gökteki her şey O'na aittir. Bu niteliğe sahip olanın ise çocuğa ihtiyacı olmaz. Yaratılmışların hepsi Allah'ın kulu olduğuna göre yaratılmışlardan çocuk edinmesi mümkün olamaz. Ayrıca, ortağın ortağının cinsinden ve şeklinden olması gibi çocuk da babasının cinsinden ve şeklinden olur. Böylece ortağın nefyi çocuk edinmeyi de nefyeder. Çünkü her ikisinin manası birdir. Kaldı ki her şekil sahibinin bir zıttı ya da bir benzeri vardır. Zıttı veya şekli olanın ise rablığı ve ilâhlığı söz konusu olamaz.⁷⁹ Diğer bir ifadeyle ona göre bütün yaratıklar çift konumda bulunmaya veya alternatifli olmaya müsaittir, neslin üremesi de bu yolla olur. Allah Teâlâ ise bundan münezzehtir.⁸⁰

Mâtürîdî'ye göre "Allah bir çocuk edindi" ifadesiyle mecazî anlamda çocuğun mertebesi ve üstünlüğü kastedilmişse, bu da kabul edilemez. Çünkü gerçekten çocuk edinmesi mümkün olmayanın, çocuğu derecesinde hiçbir kimseye bir mertebe vermeyeceği gibi çocuğu olacak ölçüde üstünlük de vermez. Buna göre hakiki anlamda çocuk edinmesi, içindeki eksiklikten dolayı imkânsızdır. Eğer bir kimseye bu hakiki anlamdaki gibi bir mertebe verilmesi mümkün olursa, hakiki anlamdaki eksiklik burası için de geçerli olur.⁸¹

Öte yandan Mâtürîdî, söz konusu ifadeyle mecazî anlam kastedilerek Allah'ın kendisine dost edinmesi anlamında kullanıldığına ilişkin iddiayı da reddeder ve şöyle çürütür: "Eğer bu ifade dostluktan ibarettir denilirse, denir ki; dostluk dostun özünden başkası hakkınca da da olur, yani dostların özü birbirinden farklı olabilir. Çocuk ise ancak babasıyla aynı özden olur. İkincisi, Allah'a dost olabilmenin

79 Mâtürîdî, *Te'vilât*, VII, 85. Benzer yorumlar için ayrıca bk. *Te'vilât*, I, 217; 2: 508; V, 164.

80 Bekir Topaloğlu, *Te'vilâtul-Kur'an'dan Tercüme* (İstanbul: Acar Matbaacılık, 2003), 99.

81 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/86. Ayrıca bk. *Te'vilât*, 1/217 vd.

yolu yapılan amellere ve davranışlara bağlıdır. Bu sayede o kişinin derecesi ve mertebesi yükselir ve bu yaptıklarının karşılığı olarak dostluğu hak eder. Çocuk ise yaptığı bir şeyden dolayı dünyaya gelmez. Aksine çocuğun doğumu çalışarak hak ettiği bir işin sonucu olmaksızın meydana gelir. Bu nedenle Allah kendisinden meydana gelebilecek doğumu “Gökleri ve yeryüzünü örneksiz olarak yaratandır. O'nun nasıl oğlu olur ki, eşi olmamıştır. Ve her şeyi, O yarattı. Ve O, her şeyi bilendir.”⁸² mealindeki ayetle nefyetmiştir. Üçüncüsü de dostlukta bu isimlendirmeyi hak etme söz konusudur. Bunda oğul şeklinde isimlendirmeyi hak etme söz konusu olmadığı gibi, bu ismin verilmesiyle ilgili de bir izin gelmemiştir.⁸³

Mâtürîdî, konuyla ilgili olarak; “O, gökleri ve yeri örnekleri yokken yaratandır. O'nun bir eşi olmadığı halde nasıl bir çocuğu olabilir? Halbuki her şeyi O yarattı. O her şeyi hakkıyla bilendir.”⁸⁴ ayetini de delil olarak kullanır. Bu ayette muhatap alınan kitlenin Allah'ın zevcesi olmadığını bilen bir topluluk olduğuna dikkat çeken Mâtürîdî, görünür âlemde çocuk edinmenin ancak bir zevce sayesinde gerçekleşebileceğini, diğer bir ifadeyle insanlar arasında çoğalmanın ve çocuk sahibi olmanın ancak bir baba ve anne sayesinde mümkün olabileceğini, bu anlamda Allah'ın zevcesi olmadığını bildikleri halde O'na nasıl çocuk isnadında bulduklarını eleştirmektedir.⁸⁵ Ayrıca Mâtürîdî'ye göre eğer Allah çocuk edinmiş olsaydı, o da ilâh olurdu. Çünkü çocuk babasından farklı bir cinse ve öze sahip değildir. Aksine babasının cinsinden, suretinden ve özünden meydana gelir. Çocuğun ilâh olması durumunda da iki tanrının varlığı söz konusu olur ki bu durumda her bir tanrı birbirine üstünlük kurmaya çalışacak, neticede de düzensizlik meydana gelecektir. Realiteye bakıldığında ise bu durum tam aksinedir. Buna göre yaratmanın ve eşyanın bir düzen içinde seyretmesi birkaç tane değil tek bir ilâhın varlığına, ortağının ve çocuğunun olmadığına delalet etmektedir.⁸⁶

82 el-En'âm 6/101.

83 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/218.

84 el-En'âm 6/101.

85 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/164; 1/58. Ayrıca bk. Topaloğlu, *Te'vilâtul-Kur'an'dan Tercümeleler*, 97.

86 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 10/57-58. Benzer yorumlar için bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 9/269-270.

Netice olarak Mâtürîdî'ye göre Allah Teâlâ, kendisine oğul nispet edilmesini ulûhiyette ortaklığı getirip tevhid ilkesini ortadan kaldıracığı için büyük bir suç olarak değerlendirmiştir.⁸⁷ Eğer onlar, bir semavî kitaba tam olarak inansalardı ve peygamberlerine de layıkıyla bağlansalardı, dinde aşırıya kaçmazlar ve bu tür yanlış görüşlere düşmezlerdi. Çünkü bütün peygamberler aynı ulûhiyet anlayışını, tevhid inancını tebliğ etmişlerdir.⁸⁸ Bu nedenle ne Hz. Îsâ ne de Hz. Üzeyir Allah tarafından nübüvvetle korundukları için Allah'tan başka meleklerle ya da peygamberlere ibadet etmeyi emretmişlerdir.⁸⁹

1.2. Din Adamlarını Rab Edinmeleri

Mâtürîdî'nin Yahudiliğe ilişkin ikinci tenkid noktası, din adamlarının rab edinilmesidir. Çünkü ona göre bütün peygamberlerin tebliğ ettiği beşeriyetin ilk ve tek dini olan tevhid inancı, peygamberlerin vefatlarından sonra çeşitli sebeplerden dolayı bozulmuş, özellikle bazı din adamları ve lider şahsiyetler rab kabul edilmiştir. O, bu durumu tevhid ilkesinden uzaklaşma olarak değerlendirmiş, bu çerçevede Yahudileri ve din âlimlerini eleştirmiştir.

Mâtürîdî'ye göre Yahudiler, Allah'ın dışında başkalarını da kendilerine rab kabul etmişler, böylece tevhid inancından uzaklaşmışlardır. Mâtürîdî, Yahudilerin Allah'tan başka kimleri rab kabul ettikleri sorusunun cevabını Kur'an-ı Kerim'de aramaktadır. Ona göre bu husus Kur'an'da: *"Yahudiler Allah'ı bırakıp, hahamlarını (Ahbârı); (Hıristiyanlar ise) rahiplerini (Ruhbânı) ve Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa bunlar da ancak, bir olan Allah'a ibadet etmekle emrolunmuşlardır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. O, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır"*⁹⁰ ifadesiyle açıkça ifade edilmiştir. Buna göre Yahudiler, din âlimlerini (hahamlarını) rab edinmişler ve tevhid ilkesini ihlal etmişlerdir. Mâtürîdî, ayette geçen "Ahbâr" kelimesiyle Yahudi âlimlerin, "Ruhbân"lar ifadesiyle de Hıristiyanlar içinde kendilerine ait

87 Topaloğlu, *Te'vilâtul-Kur'an'dan Tercümeler*, 97.

88 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/283; 5/501; 8/106; 13/174-175.

89 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/348.

90 et-Tevbe 9/31.

ibadethaneleri (manastırları) bulunan, çokça ibadet eden ve münzevî bir hayat süren kimselerin kastedildiğini ifade eder.⁹¹

Mâtürîdî, konuyu Hz. Peygamber'den gelen bir rivayete dayanarak da açıklamaya çalışır. Buna göre önceleri Hıristiyan iken kız kardeşinin teşvikiyle Müslüman olan Adiyy b. Hâtem et-Tâi, Hz. Peygamber'in Tevbe 9/31. ayetini okuduğunu işitince onun yanına gelmiş ve ona: "Biz onlara ibadet etmiyoruz", demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de kendisine: "Onların haram saydıklarını haram, helal saydıklarını helal saymaz mıydınız? İşte bu, onlara ibadet etmekten başka bir şey değildir" demiştir.⁹² Mâtürîdî, bu rivayetten hareketle Yahudilerin din adamlarına hakiki anlamda ibadet etmediklerini, fakat Allah'ın kendilerine helal kıldığı bazı şeylerin din âlimleri tarafından haram, haram kıldığı şeylerin de helal kılındığını, onların da bunları kabul ettiklerini belirtir. Mâtürîdî'ye göre mezkûr ayette "...Onları rab edindiler..."⁹³ ifadesi de Yahudilerin bütün emir ve yasaklarda din âlimlerini taklit etmelerini eleştirmek için kullanılmıştır.⁹⁴ Bu bağlamda Mâtürîdî, Kur'an'da Yahudi ve Hıristiyan din âlimleri hakkında geçen bu tarz ifadelerin mecaz anlamında kullanıldığını, din âlimlerinin gerçek manada rab edinilmediğini; fakat kendilerine körü körüne itaat etmek suretiyle onların emir ve yasaklarının yerine getirilmesinin onlara ibadet edilmesi anlamına geleceğini dile getirir.⁹⁵ Mâtürîdî, bu durumu: "*Ey âdemoğulları! Ben size, şeytana kulluk etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır. Bana kulluk edin. İşte bu dosdoğru yoldur, diye emretmedim mi?*"⁹⁶; "*Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur*"⁹⁷ ayetlerinde geçen şeytana tapma konusuna benzetir. Ona göre ayetlerde şeytana ibadetin nispet edilmesinin nedeni, onun her davet ettiği şeye icabet edilmesi ve emrettiği her şeyin yapılmasından dolayıdır. Yoksa hiç kimse şeytana tapmayı kastetmez ya da ona ibadet etmeye yeltenmez fakat şeytana itaat edip emirlerine uymakla ona tapmış ve ibadet

91 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/346.

92 Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, çev. B. Karlığa vd. (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2002), 7/3455-3456.

93 et-Tevbe 9/31.

94 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/346.

95 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/346-347.

96 Yâsîn 36/60.

97 Meryem 19/44.

etmiş gibi olunur. Buna göre din âlimlerinin rab edinilmesi de tıpkı bunun gibidir.⁹⁸ Mâtürîdî, aynı durumun peygamberler için söz konusu olamayacağına dikkat çeker ve bununla ilgili şöyle bir itirazın olabileceğini söyler: “Şeytanın emrettiği ve davet ettiği şeylere itaat edilmesine ibadet deniyor da peygamberlere itaat eden mü’minler için bu vasıf neden kullanılmıyor, çünkü onlar da peygamberlerin daveti ve emriyle Allah’a ibadet ediyorlar?”

Mâtürîdî, bu itirazı ise şöyle cevaplandırır: “Allah peygamberlerine bunu emrettiği için onlar, insanları Allah’a ibadete davet edip emretmişlerdir. Halbuki diğerleri adı zikredilenlere ibadet etmeye bizzat kendileri davet etmişlerdir.”⁹⁹ Ayrıca Mâtürîdî, Nisâ 4/80. ayetine istinaden Allah’ın, peygambere ibadeti değil itaat edilmesini emrettiğini belirtir. Zira peygambere ibadet etmek caiz değildir; fakat Allah, peygambere itaati kendisine ibadet saymıştır.¹⁰⁰

İnsanların din adamlarının, lider şahsiyetlerinin her dediklerini yapmaları, çoğunlukla onlarda ilâhî bir güç olduğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle Yahudi ve Hıristiyanların din adamları hakkındaki bu anlayışlarının, peygamberler ve bazı lider şahsiyetler söz konusu olduğunda çok daha ileri bir düzeye ulaştığı görülmektedir. Nitekim Mâtürîdî, bu konuya dikkat çekmiş: “*Yahudiler, ‘Üzeyir Allah’ın oğludur’ dediler. Hıristiyanlar ise: ‘Îsâ Mesih Allah’ın oğludur’ dediler.*”¹⁰¹ ayetini delil göstererek peygamberlerini Allah’ın oğulları olarak kabul ettiklerini belirtmiştir.¹⁰² Ancak Mâtürîdî, burada Yahudiler ile Hıristiyanlar arasında bir ayrım gözeterek Hıristiyanların Tevbe 9/31. ayetinde belirtildiği gibi Mesih’i gerçek manada rab kabul ettiklerini belirtir ve şu açıklamada bulunur: “Çünkü onlar, ‘O ilâhtır, ilâhın oğlu da ilâhtır,’ demişlerdir. Böylece rab edinme ifadesi Mesihle ilgili olarak gerçek anlamda, din adamları hakkında ise mecaz anlamda kullanılmıştır.”¹⁰³

98 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 6/346. Ayrıca bk. *Te’vilât*, 8/120.

99 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 6/161.

100 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 3/345.

101 et-Tevbe 9/30.

102 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 6/346.

103 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 6/346-347.

Mâtürîdî, bu eleştirilerinin yanında söz konusu din adamlarının kendi menfaatleri için dinlerini nasıl tahrif ettiklerine de temas etmekte ve bu yönde de eleştiriler getirmektedir. Mâtürîdî'ye göre Yahudi ve Hıristiyan din adamları icraatlarıyla kendilerini rab yerine koymuşlar ve insanların mallarını haksız yere ellerinden almışlardır. Nitekim bu gerçek, *“Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar.”*¹⁰⁴ ayetiyle dile getirilmiştir. Diğer bir ifadeyle, bu ayet din adamı sınıfından birçoğunun tam bir din istismarı yaparak insanların mallarının yediklerinin bir ifadesidir. Çünkü onlar menfaatleri karşılığında kitaplarını tahrif etmişler ve dinî gerçekleri gizlemişlerdir. Helali haram, haramı helal saymışlardır.¹⁰⁵ Bu bağlamda Mâtürîdî, onların *“Ehl-i Kitap'tan bir gurup, okuduklarını kitaptan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip бүkerler. Halbuki okudukları Kitap'tan değildir. Söyledikleri Allah katından olmadığı halde: Bu Allah katındandır, derler. Onlar bile bile Allah'a iftira ediyorlar.”*¹⁰⁶ mealindeki ayete dikkat çekerek Allah'ın kitabını değiştirmek ve tahrif etmek suretiyle insanların mallarını haksız yere yediklerini belirtir. Ayrıca din adamlarına rab isminin nispet edilme sebeplerinden birinin de onların insanların mallarını kendi malları gibi görüp, insanları da kendilerine köle edinmeye çalışmalarını olduğunu söyler. Zira ona göre din âlimleri, bu tutumlarıyla artık kendilerine tabi olanlar için rab konumuna gelmişlerdir.¹⁰⁷

1.3. Allah Hakkında Uygunsuz Konuşmaları

Mâtürîdî'nin ulûhiyet konusunda Yahudileri eleştirdiği bir diğer husus ise Allah hakkında uygunsuz konuşmalarıdır. Mâtürîdî, Yahudilerin bu yöndeki aşırılıklarını, Kur'an ayetlerinden hareketle ortaya koymaya çalışır ve onların Allah Teâlâ'yı gereği gibi anlayamayan bir zümre olduklarını ifade eder.¹⁰⁸ Bu çerçevede o, *“Allah fakirdir, biz zenginiz”*¹⁰⁹ ve *“Allah'ın eli sıkıdır (Allah cimridir)”*¹¹⁰ ayetlerini zikrede-

104 et-Tevbe, 9/34.

105 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/351.

106 Âl-i İmrân 3/78. Mâtürîdî'nin delil olarak kullandığı diğer ayetler için bk. en-Nisâ 4/46; el-Mâide 5/13.

107 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6/351.

108 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12/367.

109 Âl-i İmrân 3/181.

110 el-Mâide 5/64.

rek Allah'a isnat edilen bu vasıfların bir yaratıcı için düşünülmesinin muhal olan sözler olduğunu ve Kur'an'ın bu yöndeki suçlamalarının daha çok Yahudileri hedef aldığını belirtir. Bu anlamda Mâtürîdî, konuya ilişkin mezkûr ayetlerin nüzul sebebi olarak Yahudilerin: "Muhammed'in ilâhı fakirdir, sizden borç istiyor, oysa biz zenginiz." demelerini nakleder. Mâtürîdî'nin naklettiğine göre, Yahudiler, "Kimdir Allah'a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak ona döndürüleceksiniz."¹¹¹ ayetini işitince: "Muhammed'in ilâhı fakirdir, sizden borç istiyor, oysa biz zenginiz." demişlerdir. Bunun üzerine Allah Teâlâ da "Allah; 'Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz' diyenlerin sözünü elbette duydu."¹¹² ayetini indirmiştir. Hatta Yahudiler: "Allah'ın eli sıkıdır."¹¹³ demişlerdir. Allah da onların bu sözlerinin gerçeği yansıtmadığını bildirmek için: "(Rızkı) Allah daraltır ve genişletir." buyurmuştur.¹¹⁴ Mâtürîdî, Âl-i İmrân 3/181. ayetinin Yahudilerin bu ölçüsüz davranışlarına ve akılsızlıklarına delalet ettiğini, bu akılsızlıklarının da Allah'ın elinin bağlı olduğunu iddia edecek dereceye kadar ulaştığını ifade eder.¹¹⁵

Mâtürîdî, Allah hakkında söylenen bu çirkin sözlere yönelik eleştirilerini daha çok el-Bakara 2/245. ve el-Hadîd 57/18. ayetlerinin tefsirinde dile getirir ve Yahudilerin bu yöndeki iddialarını cevaplamaya çalışır. Ona göre, söz konusu ayetlerde dikkat edilmesi gereken birkaç husus vardır. Öncelikle Allah Teâlâ'nın fakirliği ve muhtaçlığı dolayısıyla borçlanacak bir fakirlik ve muhtaçlık içerisinde olamayacağını bilmesi gerekir. Ayrıca ayette Yahudilerin fakirlere yaptıkları infaktan dolayı minnet etmemeleri de istenmektedir. Çünkü görünür âlemde her borç veren, borçlunun buna ihtiyacı olduğu için ya da fakirliği dolayısıyla bunu yapmaz. Aksine malı görünürde onun yanında güvende olsun diye verir. Alacaklının malını yağmadan kurtardığı için minnet borçluya olmalıdır. Aynı şekilde fakirlere verdikleri sadaka ve borç kabilinden mallar ihtiyaç duyacakları güne kadar Allah katında korunmuştur. Bu durumda fakire bir minnet söz konusu olamaz. Ayette dikkat edilmesi gereken

111 el-Bakara 2/245.

112 Âl-i İmrân 3/181.

113 el-Mâide 5/64.

114 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/134, 494.

115 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/494.

diğer bir husus da Allah Teâlâ'nun ikramı ve cömertliğinden haber verilmesidir. Hem mal sahibinin hem de malın gerçek sahibi Allah Teâlâ'dır. Kendisine ait olduğu için dilerse Allah, mal sahibinin bütün mal varlığını alabilir. Ancak bunu yapmamış aksine kendisine kat kat karşılığını vereceğini bildirerek ondan borç istemiştir. Görünür âlemde efendinin kölesinden borç istemesinin köle için bir şeref ve büyüklük anlamına geldiğine dikkat çeken Mâtürîdî, tıpkı bunun gibi zatı itibariyle zengin olan Allah Teâlâ'nun kulundan borç istemesinin o kul için bir şeref ve büyüklük anlamı taşıdığını belirtir.¹¹⁶ Ayrıca o, “Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah’ındır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir”¹¹⁷ ayetinin “Allah fakir; biz zenginiz”¹¹⁸ diyen Yahudilerin sözlerine karşılık bir cevap niteliği taşıdığını ifade eder. Zira ona göre Allah Teâlâ, bu ifadeyle sanki şöyle demiş gibidir: “Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah’a aitken fakirliğin ve ihtiyacın O’na, sizler de O’nun kulları ve köleleri iken –ki kölenin mal varlığı efendisine aittir- zenginliğin size nispet edilmesi nasıl mümkün olabilir?”¹¹⁹ Dolayısıyla Mâtürîdî’ye göre Yahudilerin Allah’ın kendi fakirliği ve onların zenginliğinden dolayı onlardan borç istediğine dair sözleri yersiz bir iddiadır. Buna ilaveten Yahudiler kendilerinden Allah için yardım istenince, Allah’ın kendilerine bir şey vermemesinden, ellerinin darlığından yakınıp, “Sanki verse Allah’ın hazinesinden bir şey mi eksilir? Allah’ın eli bağlıdır (cimridir).” diyerek Allah hakkında uygunsuz konuşmalarına devam etmişlerdir. Mâtürîdî’ye göre Yahudilerin “Allah cimridir” sözünü boşa çıkarmak üzere “Bir de Yahudiler, ‘Allah’ın eli bağlıdır’ dediler. Söylediklerinden ötürü kendi elleri bağlansın ve lanete uğrasınlar! Hayır, onun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir”¹²⁰ ayetini indirmiştir. O bu ayetin tefsirinde Yahudilerin bu uygunsuz konuşmalarına çeşitli açılardan eleştiriler getirmiştir.

İlk olarak Mâtürîdî, Yahudilerin Allah’ın cimriliği olarak öne sürdükleri “Allah’ın eli bağlıdır” ifadelerine karşılık, Allah’ın nimetinin bol ve kullarına karşı cömert olduğunu, dilediğine bol rızık vereceğini,

116 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2/495-496. Ayrıca bk. *Te’vilât*, 2/135-136.

117 Âl-i İmrân 3/189.

118 Âl-i İmrân 3/181.

119 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2/507-508.

120 el-Mâide 5/64.

dilediğinden rızkı kısacağını ifade ederek iddialarına cevap verir. Bu çerçevede Mâtürîdî, Yahudilerin sözleri ile ilgili bazı müfessirlerin görüşlerini nakleder. Birinci görüşü göre, Yahudiler bu sözü söylemekle “*Yahudiler ve Hıristiyanlar ‘Biz Allah’ın oğulları ve sevgilileriyiz’ dediler. De ki: Öyleyse günahlarınızdan dolayı size niçin azap ediyor? Doğrusu siz de O’nun yarattığı insanlardansınız. O, dilediğini bağışlar ve dilediğine azap eder. Göklerde, yerde ve ikisinin arasında ne varsa mülkiyeti Allah’a aittir. Sonunda dönüş de ancak O’nadır.*”¹²¹ ayetinde de işaret edildiği üzere Allah’ın kendilerini cezalandırmayacağını kastetmişlerdir. Mâtürîdî, böyle bir şeyin söz konusu olamayacağını ifade ederek, Allah’ın bağışlama ve azap etme hususunda iki elinin bağlı değil, aksine açık olduğunu, dilediğini bağışlayabileceğini, dilediğine de azap edebileceğini belirtir. Mâtürîdî ikinci görüş olarak İbn Abbas’ın (ö. 68/688) yorumunu nakleder. Buna göre Yahudiler bu sözü gerçek anlamda söylememişler, aksine mecazî anlamı kastederek Allah’ı cimri olmakla nitelendirmişlerdir. Mâtürîdî, Allah Teâlâ’nın insanlar arasında en iyileri olmalarından dolayı Yahudilere bol rızık verdiğini, ancak onların Hz. Muhammed’in peygamberliği konusunda onu inkâr edip, Allah’a isyan edince onlara verdiği bol rızkın bir kısmını onlardan kısmış olduğunu, bunun üzerine onlar da: “Allah’ın eli sıkıdır.” dediklerine dair bir görüş daha nakleder. Bu görüşe göre Yahudiler, bu sözleriyle gerçek anlamda Allah’ın elinin bağlı olmasını değil, daha önceden verdiği bol rızkı artık vermeyip onlardan kıstığını kastetmişlerdir.¹²² Mâtürîdî, bu görüşleri naklettikten sonra “eli bağlı” deyiminin cimrilikten kinaye olduğunu ve Allah’ı cimrilikle niteleme anlamı taşıdığını, ayetin de Yahudilerin cimriliklerinden bahsettiğini söyler. O, bu görüşünü desteklemek için “*Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın*”¹²³ ayetini delil gösterir. Ona göre ayette geçen “eli sıkı olma” ifadesiyle ellerin boyna bağlı olması değil infakta cimriliğin yasaklanması kastedilmiştir. Mâide 5/64. ayetinde geçen: “*Onların elleri bağlansın*” ifadesi de bu anlamda kullanılmıştır.¹²⁴

121 el-Mâide 5/18.

122 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 4/266 vd.

123 el-İsrâ 17/29.

124 Mâtürîdî, *Te’vilât*, 4/267.

Mâtürîdî'nin üzerinde durduğu bir diğer konu da yine aynı ayette geçen, "Allah'ın iki eli de açıktır" ifadesidir. Ona göre ayette Allah'a el izafe edilmesinden insanlara el izafe edilmesi gibi bir anlam çıkarılamaz. Allah'a ilişkin bu tarz ifadeler hakiki anlamda değil mecaz anlamda anlaşılmalıdır.¹²⁵ Bu nedenle ona göre ayette geçen "eli bağlıdır" ifadesi cimrilik anlamında, "iki eli açıktır" ifadesi de cömertlik anlamında insanların anlayabileceği bir üslup olması sebebiyle kullanılmıştır.

Mâtürîdî, bu açıklamalarından sonra Yahudilerin Allah hakkında söyledikleri söz konusu çirkin sözlerinden dolayı azaba uğradıklarını ve Allah'ın rahmetinden kovulduklarını ifade eder. Çünkü ona göre Kur'an-ı Kerim'in onların kitaplarında da bulunan Hz. Peygamber'in sıfatları, nitelikleri ve diğer tahrif ettikleri hükümleri açıklaması Yahudilerin inkâr ve azgınlıklarını artıracaktır. Yani Kur'an'a ve Hz. Peygamber'e iman etmeyeceklerdir.¹²⁶ Ayetin devamında Yahudilerin karakterinden bahsedildiğine ve onların fesat çıkarmaya uygun seciyeleri yüzünden kendi aralarında bile dirlik sağlayamayan bir toplum olduğunu dikkat çeken Mâtürîdî, onların farklı mezheplere ve gruplara ayırdıklarını, aralarındaki fikrî ihtilaflardan dolayı insanlara karşı düşmanlık ve kin beslediklerini belirtir.¹²⁷ Çünkü onlar kendi aralarında sağlayamadıkları birliğin diğer insanların arasında olmasını çekememektedirler. Nitekim onlar, mü'minlere karşı savaşmak için kâfirlerle iş birliği yapmışlar ve onlara yardım etmişlerdir. Bu suretle de yeryüzünde bozgunculuk çıkarmışlardır. Mâtürîdî'ye göre onların kendi kitaplarında var olan Hz. Muhammed'in sıfatlarını ve niteliklerini gizlemeleri, peygamber olacağına dair işaret ve delilleri tahrif etmeleri ve bu suretle insanları Allah'ın indirdiğinden başka bir şeye davet etmeleri faseta koşmak ve bozgunculuk çıkarmak anlamına gelir. Allah ise bozguncuları sevmez ve onlardan razı olmaz. Bu nedenle onlar, Hz. Peygamber'e karşı ne zaman bir tuzak kurmak isteseler ve onu öldürmek için bir araya gelseler, Allah Teâlâ, onların bütün bu çabalarını boşa çıkarmış ve bu amaçla tekrar bir araya gelmemeleri için aralarını ayırmıştır.¹²⁸

125 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/267.

126 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/268.

127 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/269.

128 Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/269-270.

Bu bağlamda Mâtürîdî, Yahudilerin Kur'an'da kıskanç ve bozguncu bir topluluk olarak yeryüzünde devamlı fesat çıkararak bir karaktere sahip olan, Müslümanlara karşı da kin ve düşmanlık beslemede insanların en şiddetlisi olarak nitelendirilen bir toplum olarak anıldığına dikkat çeker.¹²⁹

Sonuç

Mâtürîdî'ye göre beşeriyetin ilk ve tek dini, tevhid dinidir. *İlâhî dinin* temelini de tevhid merkezli inanç esasları oluşturmaktadır. Bu inancı Allah'tan geldiği şekliyle koruyan din sahipleri "Hanif" veya "Müslüman"; koruyamayan ve tahrif eden din sahipleri ise "Ehl-i Kitap" ismini almaktadır. Bu anlamda Mâtürîdî, ilahî vahye mazhar olan Ehl-i Kitabın kendilerine vahyedilen tevhid inancını bozduklarını belirtmiştir. Ehl-i Kitap terimini de tevhid, vahiy, kitap ve nübüvvet gibi konularda bilgileri olan, fakat inat ve kibirleri yüzünden peygamberden bir kısmını inkâr eden, Allah'a oğul isnad etme ve din adamlarını rab edinme şeklinde bir inanç benimseyerek tevhid inancını bozan Yahudi ve Hıristiyanları ifade etmek için kullanmıştır.

Mâtürîdî'ye göre tevhid inancını bozan dini toplulukların başında Yahudiler gelmektedir. Bunun en önemli göstergesi de onların antropomorfik bir Tanrı anlayışını benimsemiş olmalarıdır. Buna göre Yahudilik, her ne kadar temelde vahiy kaynaklı olup tektanrıcılığa dayalı bir din olsa da zamanla çeşitli faktörlerin etkisi sonucu tevhid inancından uzaklaştırılarak tahrif ve tebdîle uğramış bir dini ifade etmektedir. Bu bakımdan Allah, tevhid inancını tekrar ikame etmek için çeşitli zamanlarda farklı toplumlara birçok peygamberler göndermiştir. Bütün peygamberler, insanları tevhid inancına yani Allah'ı birmeye ve ibadeti sadece O'na has kılmaya çağırılmışlardır. İşte bu inancı aslına uygun şekilde koruyan tek toplum Hz. Muhammed'e tabii olan Müslümanlardır.

Mâtürîdî, Ehl-i Kitap olarak değerlendirdiği Yahudilerin "Allah'a oğul isnad etme", "O'nun hakkında uygunsuz konuşma" ve "din adamlarını rab edinme" şeklinde bir inanç benimseyerek bu inancı tahrif ettikleri üzerinde durmuştur. Buradan hareketle Yahudilerin

¹²⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 4/286-287.

tanrı tasavvurlarını eleştirip, ulûhiyet anlayışlarındaki çelişkileri ve sapmalarını aklî ve naklî delillerle ispatlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Mâtürîdî, Yahudilerin teşbihi anımsatacak antropomorfik Tanrı tasavvurları üzerinde durmuş, eleştirilerini de Tanrı'nın mutlak birliği (tevhid inancı) ilkesinden hareketle yöneltmiştir. Hiçbir şeyin Allah'ın dengi, misli ve benzeri olamayacağı ve beşerî vasıfla nitelendirilemeyeceği şeklindeki ayetleri (Şûrâ 42/11, İhlâs 112/4) kendisine referans alan Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın temel inanç ilkesi olarak belirlediği tevhid inancını bozan ya da kabul etmeyen tüm yaklaşımları tenkid edip, reddetmiştir. Bu çerçevede Mâtürîdî, Yahudilerin teşbih anlayışına dikkat çekmiş, Allah hakkında uygunsuz konuşmaları, O'nu açıkça görmek istemeleri ve O'na çocuk isnad etmeleri gibi inançları üzerinde durmuştur. Özellikle Yahudiler tarafından Allah'a isnat edilen *"Üzeyir Allah'ın oğludur"* (et-Tevbe 9/30), *"Allah fakirdir, biz zenginiz"* (Âl-i İmrân 3/181) ve *"Allah'ın eli sıkıdır (Allah cimridir)"* (el-Mâide 5/64) gibi beşerî vasıfların bir yaratıcı için düşünülmesinin muhal olduğunu belirtmiş, bu ve buna benzer tüm inançları Allah için düşünülen tenzih ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Bu kapsamda Allah'ın vahdâniyeti, yaratılmışlardan hiçbir şeye benzemediği, eşi ve benzerinin olmadığı şeklinde temayüz eden tenzîhî sıfatlara dikkat çekmiştir.

Mâtürîdî'nin ulûhiyet konusunda Yahudilere yönelik ikinci tenkid konusu ise, onların *"(Yahudiler) Allah'ı bırakıp hahamlarını rabler edindiler..."* (et-Tevbe 9/31) ayetinde ifade edildiği üzere din adamlarını rab ve ilâh edinmeleridir. Bu anlamda Mâtürîdî, başta din âlimlerinin tutum ve davranışları olmak üzere Yahudileri çeşitli açılardan eleştirmiştir. Mâtürîdî, onların din adamları hakkındaki bu ifadelerin sembolik (mecaz) olduğunu, onları rab edinerek kendilerine gerçek anlamda ibadette ve tapınmada bulunulmadığını; fakat din adamlarına körü körüne itaat edip, onların emir ve yasaklarını istisnasız yerine getirmenin kendilerine kulluk/ibadet etme ve tapma anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ona göre, Yahudilerin bu durumu *"Ey âdemoğulları! Ben size, şeytana kulluk etmeyin, diye emretmedim mi?"* (Yâsîn, 36/60); *"Babacığım! Şeytana kulluk etme!..."* (Meryem 19/44) ayetlerinde geçen Şeytan'a tapma konusuna benzemektedir. Ayetlerde Şeytan'a ibadetin nispet edilmesinin nedeni ise onun her davet ettiği şeye icabet edilmesi ve emrettiği her şeyin yapılmasından dolayıdır.

Yoksa hiç kimse Şeytan'a tapmayı kastetmez ya da ona ibadet etmeye yeltenmez, fakat Şeytan'a itaat edip emirlerine uymakla ona tapmış ve ibadet etmiş gibi olunur. Din adamlarının rab edinilmesi de tıpkı bu durum gibidir.

Son olarak Mâtürîdî'nin Yahudilik eleştirisinde ulûhiyet anlayışlarına ilişkin bu genel yaklaşımı, ilâhî bir kitaba sahip olan bu dini (Yahudiliği) mevcut haliyle hükümsüz kılmaktadır. Bunun en önemli delili de Yahudilerin peygamberlerin kendilerine tebliğ ettikleri tevhid inancını Allah'ın sıfatları konusunda aşırıya kaçmak, O'nu beşerî özellikler ile nitелеmek, gereği gibi takdir edememek, din adamlarını rab edinmek suretiyle tahrif ederek bu inançtan uzaklaşmış olmalarıdır.

Kaynakça

- Adam**, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yay., 2002.
- Adam**, Baki. *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*. İstanbul: Pınar Yay., 2011.
- Adam**, Baki. "Müslümanların Yahudilere Yöneltiği Teolojik Eleştiriler", *Dinler Tarihi Araştırmaları*. 4 (2004): 103-118.
- Armstrong**, Karen. *Tanrının Tarihi*. çev. Oktay Özel vd., Ankara: Ayraç Yay., 2008.
- Aydın**, Fuat. *Dinleri Tarihinde Okumak*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Aydın**, Fuat. "Bir Sessizliğin ya da Yhvh'nin Tarihi". *Usûl* 2 (2004): 103-128.
- Behiy**, Muhammed. *İslam Düşüncesinin İlahi Yönü*. çev. Sabri Hizmetli, İstanbul: Fecr Yay., 1992.
- Besalel**, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Yay., 2002.
- Demirci**, Kürşat. *Dinler Tarihinin Meseleleri*. İstanbul: İnsan Yay., 2002.
- Demirci**, Muhsin. *Kur'an'ın Temel Konuları*. İstanbul: İFAV Yay., 2000.
- Firestone**, Reuven. *Yahudiliği Anlamak: İbrahim'in Çocukları*. çev. Çağlayan Erendağ vd., İstanbul: Gözlem Yay., 2004.

- Gündüz**, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Konya: Vadi Yay., 1998.
- Güner**, Osman. *Resulullah'ın Ehl-i Kitap'la Münasebetleri*. Ankara: Fecr Yay., 1997.
- Gürkan**, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM Yay., 2008.
- Işık**, Hidayet. *Âmirî'ye Göre İslam ve Öteki Dinler*. İstanbul: İz Yay., 2006.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*. çev. B. Karlığa vd., İstanbul: Çağrı Yay., 2002.
- İbn Meymûn**, Ebû İmrân Mûsâ b. Ubeydillâh el-Kurtubî el-İsrâîlî. *Delâletü'l-Hâirîn*. nşr. Hüseyin Atay, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Kaufman**, Francine vd. "Yahudi Kaynaklarına Göre Yahudilik", *Din Fenomeni*. haz. Mehmet Aydın, Konya: Din Bilimleri Yay., 2000, s. 262-283.
- Kurt**, Ali Osman. *Erken Dönem Yahudi Tarihi: Yahudiliğin Mimarı Ezrâ*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2007.
- Kutluay**, Yaşar. *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. İstanbul: Anka Yay., 2004.
- Mâtürîdî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd. *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu, Ankara: İSAM Yay., 2009.
- Mâtürîdî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. ed. Bekir Topaloğlu vd., İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2004-2010.
- Önal**, Recep. *Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Önal**, Recep. "Mâtürîdî'nin Yahudilerle Polemiği: Tahrif Bağlamında Kutsal Kitap İnançlarına Yönelik Eleştirileri", *İslami Araştırmalar*. 27/3 (2016): 333-352.
- Shahak**, İsrail. *Yahudi Tarihi Yahudi Dini*. çev. A. Emin Dağ, İstanbul: Anka Yay., 2004.

Taşpınar, İsmâil. *Duvarın Öteki Yüzü*. İstanbul: Gaye Kitapevi, 2003.

Topaloğlu, Bekir. *Te'vîlâtul-Kur'an'dan Tercümeler*. İstanbul: Acar Matbaacılık, 2003.

Tunçbilek, H. Hüseyin. "İslâm'ın Dışındaki Monoteist Düşünce ve İnançlarda Ulûhiyet Anlayışı", *MARİFE* 3/1 (Bahar 2003): 119-140.

Wolfson, H. Austtryn. *Kelâm Felsefeleri*. çev. Kasım Turhan, İstanbul: Kitapevi, 2001.

